

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
GENERALINIS PROKURORAS**

**ĮSAKYMAS
DĖL NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ IR NEAPYKANTOS KALBOS IKITEISMINIO
TYRIMO METODINIŲ REKOMENDACIJŲ PATVIRTINIMO**

2023 m. liepos 26 d. Nr. I-164
Vilnius

1. Tvirtinu Neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos ikiteisminio tyrimo metodines rekomendacijas (pridedama).

2. Pripažįstu netekusiomis galios 2020 m. kovo 30 d. Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodines rekomendacijas Nr. 17.9.-4265.

Generalinė prokurorė

Nida Grunskienė

PATVIRTINTA
Lietuvos Respublikos generalinio
prokuroro 2023 m. _____ d.
įsakymu Nr. I-

NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ IR NEAPYKANTOS KALBOS IKITEISMINIO TYRIMO METODINĖS REKOMENDACIJOS

I SKYRIUS BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos ikiteisminio tyrimo metodinės rekomendacijos (toliau – Rekomendacijos) parengtos padedant Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) Demokratiųjų institucijų ir žmogaus teisių biurui ir atsižvelgiant į poreikį aktyviau reaguoti į neapykantos nusikaltimus, neapykantos kalbą ir efektyviau juos tirti.

2. Neapykantos nusikaltimais ir neapykantos kalba pažeidžiami pamatiniai demokratinės visuomenės principai – asmenų lygiateisiškumo, orumo ir individualumo. Tokie nusikaltimai rodo, kad tam tikra bendruomenė ar jos nariai yra nepageidaujami, neturi teisės būti pilnaverčiais visuomenės nariais ir gali tapti neapykantos nusikaltimų taikiniu. Neapykantos nusikaltimais kėsinama į visai bendruomenei būdingus asmens identiteto bruožus, taip juos nuvertinant, sumenkinant. Tyrimai rodo, kad neigiama emocinė ir psichologinė įtaka asmenims, nukentėjusiems nuo neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos, yra itin didelė ir ilgalaikė, nes ją pajunta ne tik tiesiogiai nuo to nukentėjęs asmuo, bet ir visa bendruomenė, pasižyminti tuo identiteto bruožu, dėl kurio buvo padaryta nusikalstama veika.

3. Neapykantos kalba gali būti nukreipta ne tik į konkretų asmenį ar objektą, bet į visą bendruomenę ar asmenų grupę. Neapykantos kalba gali būti įvairių formų, o internete plinta itin greitai ir plačiai. Neapykantos kalba neigiamai paveikia asmenis, jų grupes ir visuomenes – skatina baimę, pažemina, atgraso nuo dalyvavimo viešose diskusijose – dėl to nukenčia demokratija. Neapykantos kalbos išliekamumas internete tik dar labiau sustiprina neigiamą jos įtaką.

4. Nepakankamas teisėsaugos institucijų dėmesys neapykantos nusikaltimams ir neapykantos kalbai skatina asmenis nusikalsti pakartotinai, atitolina nukentėjusį asmenį ar asmenų grupę nuo bendruomenės, ryšiai su kuria lėmė tai, kad buvo padaryta nusikalstama veika. Tai skaldo visuomenę, skatina įtampą tarp skirtingų bendruomenių ir jų narių, kelia pavojų visos visuomenės saugumui. Dėl to neapykantos nusikaltimams ir neapykantos kalbai turi būti užkirstas kelias kaip įmanoma greičiau ir efektyviau. Efektyvus neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos baudžiamasis persekiojimas puoselėja ir saugo demokratines vertybes.

5. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – Konstitucija) įtvirtintas pagrindinis žmogaus teisių ir laisvių apsaugos principas, skelbiantis, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės (Konstitucijos 18 straipsnis).

6. Įtvirtindama pagrindines žmogaus teises ir laisves Konstitucija garantuoja žmogaus privatus gyvenimo neliečiamumą (Konstitucijos 22 straipsnio 1 dalis), teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas (Konstitucijos 25 straipsnio 1 ir 2 dalys), minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę (Konstitucijos 26 straipsnis). Konstitucijoje taip pat nustatyta, kad žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu (Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalis).

7. Pagrindiniame valstybės įstatyme įtvirtinti konstituciniai principai nustato tam tikrus ribojimus, susijusius su kai kurių Konstitucijoje numatytų pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių

įgyvendinimu. Pavyzdžiui, laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija (Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalis). Žmogaus įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu negali būti pateisinamas nusikaltimas ar įstatymų nevykdymas (Konstitucijos 27 straipsnis). Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (Konstitucijos 28 straipsnis).

8. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 20 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad bet kokia karo propaganda yra draudžiama įstatymu, o šio straipsnio 2 dalyje – kad kiekvienas tautinės, rasinės ar religinės neapykantos kurstymo atvejis, kai yra skatinama diskriminacija, nesantaika ar smurtas, draudžiamas įstatymu.

9. Tarptautinėje konvencijoje dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo nustatyta, kad valstybės narės skelbia įstatymu baudžiamu nusikaltimu idėjų, pagrįstų rasiniu pranašumu ar neapykanta, platinimą, visokią rasinės diskriminacijos kurstymą, taip pat visus smurto veiksmus ar tokių veiksmų kurstymą prieš kokią nors rasę ar kitos odos spalvos ar tautybės asmenų grupę, taip pat bet kokią rasistinės veiklos rėmimą, įskaitant jos finansavimą (4 straipsnio a punktas). Taip pat valstybės dalyvės kiekvienam jų jurisdikcijai priklausančiam žmogui garantuoja veiksmingą apsaugą ir teises apsaugos priemones per kompetentingus nacionalinius teismus ir kitus valstybės institutus nuo bet kokių rasinės diskriminacijos veiksmų, kuriais pažeidžiama ši konvencija ir kėsinamasi į jo teises ir pagrindines laisves, taip pat teisę pareikšti tokiems teismams ieškinį, kad būtų teisingai atlyginta visa žala, patirta dėl tokios diskriminacijos (6 straipsnis).

10. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (toliau – Konvencija) įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė į gyvybę (2 straipsnis), kankinimo, nežmoniško ar žeminančio žmogaus orumą elgesio draudimas (3 straipsnis), teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą (8 straipsnis).

11. Konvencijos 10 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus – laisvai laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų. Šio straipsnio 2 dalyje numatyta galimybė šias teises riboti esant tam tikroms sąlygoms.

12. Konvencijos 14 straipsnyje nustatyta, kad naudojimasis šiomis teisėmis ir laisvėmis yra užtikrinamas be jokios diskriminacijos dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitais pagrindais.

13. Konvencijos 17 straipsnyje nustatyta, kad jokia Konvencijos nuostata negali būti aiškinama kaip suteikianti kuriai nors valstybei, grupei ar asmeniui teisę vykdyti kokią nors veiklą ar atlikti kokius nors veiksmus, kuriais siekiama panaikinti kokias nors Konvencijoje numatytas teises ir laisves ar jas daugiau apriboti nei numatyta Konvencijoje.

14. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad draudžiama bet kokia diskriminacija, ypač dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, tautinės ar socialinės kilmės, genetinių bruožų, kalbos, religijos ar tikėjimo, politinių ar kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turtinės padėties, gimimo, negalios, amžiaus, seksualinės orientacijos.

15. 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatiniame sprendime 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis ir apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis (toliau – Pamatinis sprendimas 2008/913/TVR) konstatuota, kad rasizmas ir ksenofobija tiesiogiai pažeidžia laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms bei teisinės valstybės principus, t. y. principus, kuriais grindžiama Europos Sąjunga ir kurie yra bendri valstybėms narėms (preambulės 1 straipsnis), ir kad rasizmas ir ksenofobija kelia grėsmę asmenų grupėms, prieš kurias nukreiptas toks elgesys (preambulės 5 straipsnis).

16. Pamatiniu sprendimu 2008/913/TVR šalys narės įsipareigojo imtis priemonių užtikrinti su rasizmu ir ksenofobija susijusių nusikalstamų veikų baudžiamumą (1 ir 2 straipsniai) ir kad rasistiniai ir ksenofobiniai motyvai būtų laikomi sunkinančiomis aplinkybėmis arba kad skirdami sankcijas teismai galėtų atsižvelgti į tokius motyvus (4 straipsnis).

17. Pagal 1996 m. liepos 15 d. Europos Sąjungos Tarybos priimtus Bendruosius veiksmus (96/443/JHA) dėl kovos su rasizmu ir ksenofobija, valstybės narės įsipareigojo užtikrinti veiksmingą teisinę savitarpio pagalbą dėl su rasistiniu arba ksenofobiniu elgesiu susijusių nusikaltimų.

18. 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR (toliau – Nusikaltimų aukų direktyva), preambulės 9 punkte nustatyta, kad nusikaltimų aukos turėtų būti pripažįstamos aukomis ir su jomis turėtų būti elgiamasi pagarbiai, jautriai ir profesionaliai, nediskriminuojant jų jokių pagrindų, pavyzdžiui, dėl rasės, odos spalvos, tautinės ar socialinės kilmės, genetinių ypatybių, kalbos, religijos ar tikėjimo, politinių ar kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turtinės padėties, kilmės, negalios, amžiaus, lyties, lytinės raiškos, lytinės tapatybės, seksualinės orientacijos, gyventojų statuso ar sveikatos.

19. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – BK) numatyta baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas, padarytas siekiant išreikšti nusikalstamą veiką padariusio asmens neapykantą kitiems asmenims dėl jų amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, odos spalvos, tautybės, kalbos, kilmės, etninės kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų (toliau – saugomas bruožas). Šios nusikalstamos veikos skirstomos į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą.

20. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsnyje nustatyta, kokia informacija neskelbtina visuomenės informavimo priemonėse. Pagal šį įstatymą, be kitos draudžiamos skelbti informacijos, visuomenės informavimo priemonėse draudžiama skelbti informaciją, kuria kurstomas karas ar neapykanta, tyčiojimas, niekinimas, kurstoma diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų.

II SKYRIUS PAGRINDINĖS SĄVOKOS IR TERMINOLOGIJA

21. **Neapykantos nusikaltimai** (angl. *hate crime*) – tai nusikalstamos veikos, padaromos dėl neapykantos motyvo (angl. *bias motive*)¹. Neapykantos nusikaltimas susideda iš:

21.1. nusikalstamos veikos (tiek nusikaltimai, tiek baudžiamieji nusižengimai), įtvirtintos BK. Tai gali būti bet kuri asmeniui, asmenų grupei, nuosavybei padaryta nusikalstama veika;

21.2. neapykantos motyvo (angl. *bias motive*), kuris ir skiria neapykantos nusikaltimą nuo įprasto nusikaltimo. Neapykantos nusikaltimų kontekste neapykantos motyvas turėtų būti suprantamas ne vien kaip neapykantos jausmas, t. y.:

21.2.1. kaltininkas gali padaryti nusikalstamą veiką dėl kitų jausmų (pavyzdžiui, pasipiktinimo, pavydo, bendraamžių paauglių spaudimo ir pan.);

21.2.2. kaltininkas gali nejausti jokių neigiamų jausmų konkrečiam asmeniui, bet turėti išankstinių neigiamų nuostatų dėl asmenų grupės, kuriai priklauso nukentėjęs asmuo;

21.2.3. kaltininkas gali būti priešiškas nusiteikęs prieš visus asmenis, kurie nepriklauso tai grupei, kuriai save priskiria pats kaltininkas;

¹ ESBO Ministrų Tarybos sprendimas Nr. 9/09 (Athens) <https://www.osce.org/cio/40695>.

21.2.4. nukentėjęs asmuo gali būti tik simbolis tam tikros idėjos (pavyzdžiui, imigracijos), prieš kurią yra nusiteikęs kaltininkas.

22. Tam, kad nusikalstama veika, esant neapykantos motyvui, būtų laikoma neapykantos nusikaltimu, ji turi būti padaryta vienam ar daugiau asmenų arba nuosavybei, susijusiems su grupe, kuriai būdingas tam tikras saugomas bruožas. Neapykantos motyvas gali pasireikšti šiais dviem būdais:

22.1. kaltininkas nusikalstamos veikos dalyką (asmenį) pasirenka dėl tikro ar įsivaizduojamo saugomo bruožo ar sąsajos su juo (angl. *discriminatory selection model*) arba;

22.2. nusikalstamą veiką padaro išreikšdamas priešišumą tam tikram saugomam bruožui prieš nusikalstamą veiką, jos metu ar iš karto po jos padarymo (angl. *hostility model*).

23. Nusikalstamą veiką kvalifikuojant kaip neapykantos nusikaltimą, svarbiausias kaltininko neapykantos motyvas (angl. *bias motivation*). Nukentėjusio asmens tapatybė svarbi nustatant potencialų neapykantos motyvą ir nusikaltimo pobūdį, tačiau tai nėra aplinkybė, lemianti nusikalstamos veikos kvalifikavimą kaip neapykantos nusikaltimo². Todėl jei nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo ar galėję nukentėti asmenys (formaliųjų nusikalstamų veikų padarymo atvejais) objektyviai nepriklauso asmenų grupei, pasižyminčiai tam tikru saugomu bruožu, neapykanta kuriam sukėlė nusikalstamus kaltininko veiksmus, tačiau buvo kaltininko klaidingu įsitikinimu susieti su tokia grupe, veikos kvalifikavimui tai reikšmės neturi. Tokiais atvejais net ir kaltininko klaidingai suvokta, t. y. tariama, nukentėjusiojo priklausomybė tam tikrai grupei, pasižyminčiai tam tikru saugomu bruožu, nepašalina baudžiamosios atsakomybės. Kaltininko neapykantos motyvas yra esminis požymis, skiriantis neapykantos nusikaltimus nuo įprastų nusikalstamų veikų, nes jis sustiprina žalą, kuri galėtų būti padaryta įprasta nusikalstama veika (pavyzdžiui, sveikatos sutrikdymas), ir padaro nusikalstamą veiką sunkesnę.

24. Asmuo gali tapti neapykantos nusikaltimo taikiniu dėl savo realių ar tariamų ryšių (sąsajų) su kitu asmeniu ar asmenų grupe, turinčia tam tikrą saugomą bruožą. Tai gali būti šeimos, socialiniai, komerciniai ir kiti ryšiai (pavyzdžiui, asmuo nukenčia nuo neapykantos nusikaltimo, nes jo šeimos narys yra homoseksualus ar priklauso tam tikrai religinei ar tautinei mažumai)³. Asmens ryšį su tam tikru saugomu bruožu gali lemti ir jo realus ar tariamas priklausymas tam tikroms organizacijoms, grupės palaikymas, pagalba ir pan.

25. Neapykantos nusikaltimai dažniausiai padaromi tam tikros mažumų bendruomenės nariams, tačiau lygiai taip pat gali būti padaryti ir daugumos bendruomenei (pavyzdžiui, kaltininkas pats gali priklausyti tam tikros mažumos bendruomenei; nukentėjęs asmuo ar tam tikras objektas gali būti pasirinkti dėl to, kad jie priklauso daugumos bendruomenei; tiek nukentėjęs asmuo, tiek kaltininkas gali priklausyti skirtingoms mažumų bendruomenėms).

26. **Neapykantos kalba** (angl. *hate speech*) – tai visų formų raiška (kalbinė, vaizdinė ir pan.), kurstanti, skatinanti, skleidžianti ar pateisinanti smurtą prieš asmenį ar asmenų grupę, neapykantą ar diskriminaciją arba menkinanti asmenį ar asmenų grupę dėl jų tikrų ar priskiriamų asmeninių bruožų ar padėties, tokių kaip rasė, odos spalva, kalba, religija, tautybė, tautinė ar etninė kilmė, amžius, negalia, lytis, lytinė tapatybė ar seksualinė orientacija.⁴

27. Neapykantos kalba nelaikoma neapykantos nusikaltimu pirmiausia dėl to, kad pati kalba, jei ji neturi tam tikro baudžiamojo įstatymo uždrausto turinio, nėra nusikalstama. Antra, neapykantos nusikaltimams visais atvejais taikoma baudžiamoji atsakomybė, o kovos su neapykantos kalba priemonės turi būti tinkamos ir proporcingos išraiškos pavojingumui, baudžiamoji atsakomybė taikoma tik kaip kovos su pačiomis pavojingiausiomis neapykantos kalbos apraiškomis paskutinė priemonė. Kitaip tariant, kai kurie neapykantos kalbos atvejai gali būti laikomi civilinės ar administracinės teisės objektais arba jiems gali būti taikomas su teisine

2 EŽTT sprendimas byloje *Škorjanec prieš Kroatiją*, peticijos Nr. 25536/14.

3 Ten pat.

4 Europos Tarybos ministrų komiteto rekomendacija dėl kovos su neapykantos kalba Nr. CM/Rec(2022)16.

atsakomybe nesusijęs atsakas (pavyzdžiui, sąmoningumo ugdymo, švietimo priemonės ir pan.). Neapykantos kalbos pačios pavojingiausios formos – kurstymo smurtauti – pagrindinis požymis – kurstymas daryti nusikalstamą veiką – *prima facie* yra ne kalba, kuri saugoma saviraiškos laisvės, todėl reikalauja baudžiamosios atsakomybės.

28. Neapykantos kalba yra nusikalstama, kai tam tikros išraiškos (kalbinės, vaizdinės ir pan.) turinys yra kriminalizuotas (t. y. viešas tyčiojimas, niekinimas, neapykantos, diskriminacijos, smurto skatinimas) ir konkreti išraiška pasiekia tarptautinius standartus atitinkantį pavojingumo lygį (aptariami kituose Rekomendacijų punktuose).

29. **Saugomi bruožai** – tai tam tikros asmenų grupės savybės, tokios kaip rasė, kalba, religija ar tikėjimas, etniškumas, tautybė, lytis, socialinė lytis, seksualinė orientacija, lytinė tapatybė, negalia ar kiti bendri, tapatybės esmę sudarantys bruožai. Šie bruožai įtvirtinti tarptautinėje teisėje ir BK. Atsižvelgiant į tai, kad šie terminai dažnai reikalauja paaiškinimo, kai kurie iš jų aptariami išsamiau:

29.1. **Amžius** kaip diskriminacijos pagrindas yra susijęs ne tiek su asmens biologiniu amžiumi, kiek su visuomenės požiūriu ir išankstinėmis nuostatomis į tam tikro amžiaus asmenis ir jų galimybes (pavyzdžiui, kad amžius neigiamai veikia asmens fizinius ir protinius gebėjimus, kad jaunesni asmenys yra produktyvesni, energingesni, ar, atvirkščiai, mažiau patyrę ir pan.).

29.2. **Etniškumas** – su rase susijusi ir iš dalies sutampanti koncepcija. Etniškumas kildinamas iš socialinių grupių, kurias vienija vienoda tautybė, gentinė priklausomybė, religiniai įsitikinimai, kalba, kultūra ir tradicijos.

29.3. **Kilmė** – šis požymis gali būti pagrįstas bendru istorijos supratimu, teritorine, regionine ar nacionaline kilme (pavyzdžiui, Aukštaitija, Žemaitija, Dzūkija, Suvalkija), ypatingomis kultūrinėmis charakteristikomis, tokiomis kaip kalba ar religija, arba bendro požiūrio į tą pačią bendruomenę, etninę daugumą ar mažumą.

29.4. **Lyties** (angl. *sex*) ir **socialinės lyties** (angl. *gender*) sąvokos Lietuvos baudžiamojoje teisėje neišskiriamos (jas abi apima žodis „lytis“, atspindintis šių dviejų sąvokų reikšmes), nors jų reikšmė ir skiriasi. Lyties (angl. *sex*) sąvoka apibūdina genetinius, biologinius ir hormonų požymius (pavyzdžiui, reprodukcinę organų, hormonų ir chromosomų), kurie apibrėžia kiekvieną žmogų kaip vyrą, moterį ar interseksualų asmenį. **Interseksualūs** asmenys – tai asmenys, kurių turimi fiziniai, hormonų ar genetiniai požymiai neleidžia šių asmenų priskirti nei vyro, nei moters lyties kategorijai. Egzistuoja daug interseksualumo formų – tai veikia spektras, o ne atskira kategorija. Socialinės lyties (angl. *gender*) sąvoka susijusi su įvairiomis idėjomis, stereotipais ir socialiniais konstruktais apie lytį, moteriškumą, vyriškumą, socialinėmis charakteristikomis ir galimybėmis dėl lyties bei lyčių tarpasmeniniais santykiais. Nusikaltimų aukų direktyvoje lyties sąvoka suprantama plačiau ir nurodoma, kad smurtas, kuris nukreiptas į asmenį dėl to asmens lyties, lytinės tapatybės ar lytinės raiškos arba nuo kurio neproporcingai dideliu mastu kenčia tam tikros lyties asmenys, suprantamas kaip smurtas dėl lyties.

29.4.1. **Lytinė tapatybė** yra individo ryšys tarp biologinės lyties ir vidinio savęs suvokimo kaip vyriškos, moteriškos, abiejų arba nei vienos lyties⁵. Ši sąvoka apima translytiškumą. **Translytiškumas** (angl. *transgender*) – tai individo ryšys tarp biologinės lyties ir (ar) gimimo metu priskirtos lyties bei vidinio savęs suvokimo, kuris neatitinka lyties, priskirtos jam gimus. Translytis asmuo apibrėžiamas kaip asmuo, kurio lytinė tapatybė nesutampa su gimimo metu priskirta lytimi. Asmuo gali save identifikuoti kaip vyriškos, moteriškos, kelių arba nė vienos lytinės tapatybės.

29.4.2. **Lytinė raiška** (angl. *gender expression*) – savo socialinės lyties išraiška per aprangą, aksesuarus, manieras, kalbą, naudojamą kosmetiką ar kūno pokyčius. Asmens lytinė raiška gali tiek sutapti, tiek nesutapti su gimimo metu priskirta lytimi.

⁵ Rekomendacijos dėl baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo, Murauskienė, D. Vidaus reikalų ministerija, 2019. [https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/Rekomendacijos%20d%C4%97l%20baud%C5%BEiamosios%20atsakomyb%C4%97s%20taikymo\(1\).pdf](https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/Rekomendacijos%20d%C4%97l%20baud%C5%BEiamosios%20atsakomyb%C4%97s%20taikymo(1).pdf).

29.5. **Negalia** – prie asmenų su negalia priskiriami asmenys, turintys ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų, kurie, sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis, gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis (Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos 1 straipsnis). Negalia gali būti trijų lygių: sunki, vidutinė ir lengva, ir skirstoma į fizinę, sensorinę, intelekto, psichosocialinę ir kompleksinę negalią:

29.5.1. sensorinė negalia – tai jutimo organų sutrikimas, trukdantis jutimo organais priimti informaciją. Ši negalia gali pasireikšti regos, klausos, kalbos ir kalbėjimo funkcijų sutrikimais;

29.5.2. intelekto negalia yra būklė, kai asmuo dėl vystymosi sutrikimų turi suvokimo ir mokymosi sunkumų. Sutrikusio intelekto asmens pažinimo, kalbos, judėjimo ir socialiniai įgūdžiai yra susilpnėję. Intelekto negalia yra visą gyvenimą trunkanti pastovi būklė, kuriai vaistai negali padėti ir todėl ji yra neišgydoma;

29.5.3. psichosocialinė negalia yra jausmus ir elgesį veikiantis sutrikimas;

29.5.4. kompleksinė negalia – yra negalia, nustatyta dėl kelių ar net visų šiame papunktyje išvardintų sutrikimų (fizinių, sensorinių, intelekto, psichosocialinių).

Asmuo gali būti laikomas turinčiu negalią ir dėl ligų, kurios sukelia ilgalaikius sveikatos sutrikimus ar yra nepagydomos (pavyzdžiui, vėžys, AIDS ir pan.). Tais atvejais, kai nuo neapykantos nusikaltimo ar neapykantos kalbos nukentėję asmuo, patyręs trumpalaikę traumą ir laikinai besinaudojantis vežimėliu, rekomenduojama vertinti, kad jis nukentėjo dėl tariamos negalios, t. y. tariamo saugomo broožo.

29.6. **Rasė** suprantama kaip asmenų biologinė, istorinė klasifikacija į porūšius dėl bendrų ir iš kitų grupių išskiriančių morfologinių ar fiziologinių bruožų, tokių kaip: odos, akių, plaukų spalva, akių pjūvis, galvos konfigūracija, veido forma, bruožai. Rasių išskyrimas yra ne teisinis, o socialinis konstruktas, kuris neturi mokslinio pagrindimo. Visi žmonės priklauso tai pačiai – žmonių – rūšiai ir jų skirstymas į rases neegzistuoja, tačiau neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos kontekste jis dažnai vartojamas tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose, siekiant suteikti asmenims, kurie laikomi kitos rasės, teisinę apsaugą nuo šių nusikalstamų veikų.

29.7. **Seksualinė orientacija** – seksualinis ir (ar) jausminis potraukis kitiems asmenims.

29.8. **Socialinė padėtis** – Lygių galimybių įstatyme socialinė padėtis apibrėžiama kaip asmens padėtis, kurią lemia jo šeiminė padėtis, įgytas išsilavinimas, kvalifikacija ar mokymasis ir studijos mokslo ir studijų institucijose, turima nuosavybė, gaunamos pajamos, teisės aktuose nustatytos valstybės paramos poreikis ir (arba) kiti su asmens turtine padėtimi susiję veiksniai. Asmens socialinė padėtis paprastai įgyjama (ne įgimta), be to, laikui bėgant gali keistis. Kai kurie tarptautiniai šaltiniai asmenų benamystę laiko viena iš rimčiausių priežasčių patirti smurtinius nusikaltimus, ir ji nusipelno ypatingo dėmesio ir politinio atsako⁶.

Pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) praktiką, vien neapykantos nukreipimas į tam tikros profesijos atstovų grupę nelaikytinas neapykantos kalba, jei įvykio nesupa ypatingas kontekstas, leidžiantis daryti išvadą, kad toje situacijoje konkrečią grupę saugoti buvo objektyviai būtina⁷. Atsižvelgiant į teismų praktiką ir teorines gaires, rekomenduojama visais atvejais tinkamai ir išsamiai argumentuoti, kodėl tam tikros socialinės padėties asmenų grupė priskiriama saugomam broožui. Argumentai gali būti susiję su įtemptu kontekstu dėl šios grupės teisių ir teisėtų interesų apsaugos (pavyzdžiui, dėl „Brexit“ padažnėję išpuoliai prieš imigrantus turėtų būti vertinami ne tik tautiniu, bet ir socialinės padėties pagrindu; šiai grupei galėtų būti priskiriami ir pabėgėliai dėl prieš juos pasitaikančių išpuolių, susijusių ne vien tik su jų tautybe, bet ir su statusu šalyje), istorinėmis ištakomis, padažnėjusiais išpuoliais prieš tokias grupes (pavyzdžiui, tam tikroje teritorijoje padažnėjus išpuoliams prieš nuolatinės gyvenamosios vietos neturinčius asmenis), pačios grupės charakteristika, susiformavusiomis stereotipinėmis nuostatomis ir panašiomis aplinkybėmis.

⁶ *Ensuring justice for hate crime victims: professional perspectives*. European Union Agency for Fundamental Rights, 2016.

⁷ EŽTT sprendimas byloje *Savva Terentyev prieš Rusiją*, peticijos Nr. 10692/09.

29.9. **Tautybė** – šią sąvoką rekomenduojama vartoti apibrėžiant tautines mažumas ir tautinę kilmę. Tautybė nėra tapatinama su pilietybe, nes, pavyzdžiui, ne lietuvių tautybės asmuo gali būti Lietuvos pilietis (turintis teisinį santykį su šia valstybe).

29.10. **Tikėjimas, įsitikinimai ar pažiūros.** **Įsitikinimai** – tai tam tikros pažiūros ir nuostatos (pavyzdžiui, politinės, religinės, ekonominės, estetiškos, kultūrinės). Įsitikinimai atspindi tam tikros ideologijos, kultūros, dorovės, etikos ir moralės normų aplinkoje susiformavusias žmogaus pažiūras apie visuomeninio, valstybinio gyvenimo reiškinius ir pan. EŽTT⁸ sprendimuose išaiškinta, kad įsitikinimas (angl. *convictions*) nėra žodžio nuomonė ar idėjos sinonimas, tai labiau artima terminui „tikėjimas“ (angl. *beliefs*), todėl šis pagrindas apima asmens religinius įsitikinimus plačiąja prasme. **Tikėjimas** apima vieną iš religijos pasirinkimų ir neapima ateizmo, kaip įsitikinimo, kad religija neegzistuoja. Asmenims ar jų grupėms padarytos nusikalstamos veikos dėl to, kad jie yra ateistai ir netikintys, turėtų būti kvalifikuojamos kaip neapykantos nusikaltimai ar neapykantos kalba dėl asmens įsitikinimų. Terminą **pažiūros** rekomenduojama traktuoti ne religine, bet pasaulietine prasme ir šis terminas apima politines, socialines, mokslines, ekonomines ar kitas pažiūras.

III SKYRIUS NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ IKITEISMINIS TYRIMAS

30. Lietuvoje neapykantos nusikaltimai kriminalizuoti dvejopai:

30.1. numatant neapykantos motyvą kaip veiką kvalifikuojantį požymį (BK 129 straipsnio 2 dalies 13 punktas, 135 straipsnio 2 dalies 13 punktas, 138 straipsnio 2 dalies 13 punktas, 312 straipsnio 2 dalis);

30.2. kaip kitas BK numatytas veikas, kai pripažįstama atsakomybę sunkinanti aplinkybė, numatyta BK 60 straipsnio 1 dalies 12 punkte.

31. Pagal EŽTT praktiką, valstybės privalo efektyviai atlikti neapykantos nusikaltimų tyrimą. Tai reiškia, kad turi būti dedamos visos pastangos atskleisti išankstinių neigiamų nuostatų motyvą ir nustatyti, ar jis turėjo įtakos darant nusikalstamą veiką. Efektyvus tyrimas reiškia, kad jis turi būti atliekamas be nepateisinamo delsimo, turi būti imamas visų galimų priemonių, kad būtų nustatytos nusikalstamos veikos aplinkybės ir nubausti atsakingi asmenys.⁹ Ikiteisminis tyrimas turi būti nešališkas, tyrimo institucijos ir pareigūnai privalo nediskriminuoti nukentėjusiojo.¹⁰

32. Pareiga atpažinti ir nustatyti neapykantos motyvą atsiranda tada, kai byloje yra bent menkiausių užuominų, kad kaltininkas turėjo tam tikrą nusistatymą dėl nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens.¹¹ EŽTT yra išaiškinęs, kad tyrimo institucijos ir pareigūnai, nustatę išankstinių neigiamų nuostatų požymius (angl. *bias indicators*), privalo į juos atsižvelgti.¹²

33. Išankstinių neigiamų nuostatų požymiai yra šie¹³:

33.1. kaltininko elgesys iki nusikalstamos veikos, ją darant ir padarius (pavyzdžiui, kaltininkas žodžiu, raštu (įskaitant piešinius, grafičius, ženklus ar simbolius) ar gestais nusikaltimo metu ir (ar) prieš tai išreiškė priešišumą tam tikrai žmonių grupei (įskaitant rasinį, etninį, religinį ir su lytimi susijusį turinį)¹⁴; kaltininkas anksčiau dalyvavo panašaus pobūdžio incidentuose arba yra tam tikros žmonių grupės, kurstančios neapykantą, narys);

33.2. nukentėjęs asmuo priklauso tam tikrai mažumai ar su ja palaiko artimus ryšius;

8 EŽTT sprendimas byloje *Campbell ir Cosans prieš Jungtinę Karalystę*, peticijos Nr. 7511/76.

9 EŽTT sprendimas byloje *Balázs prieš Hungary*, peticijos Nr. 15529/12.

10 EŽTT sprendimas byloje *Stoica prieš Romania*, peticijos Nr. 42722/02.

11 EŽTT sprendimas byloje *Nachova ir kiti prieš Bulgariją*, peticijos Nr. 43577/98 ir 43579/98.

12 EŽTT sprendimas byloje *Balázs prieš Hungary*, peticijos Nr. 15529/12.

13 *Using Bias Indicators: A Practical Tool for Police* (ODIHR, 2019) accessible at https://www.osce.org/files/f/documents/8/9/419897_0.pdf.

14 Neapykantos simbolių duomenų bazė: <https://www.adl.org/resources/hate-symbols/search>.

33.3. kaltininko asmenybė (kaltininkas ir nukentėjusysis priklauso skirtingoms rasinėms, etninėms, kultūrinėms grupėms, yra skirtingų lyčių ar priklauso skirtingoms grupėms, tarp kurių istoriškai susiklostė priešiškas; kaltininkas vilkėjo drabužius, turėjo tatuiruočių ar kitų ženklų, įvykio vietoje paliko daiktų (objektų), rodančių jo priklausomybę neapykantą kurstančiai tam tikrai žmonių grupei);

33.4. nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės (nusikalstama veika padaryta tam tikrai žmonių grupei svarbią (pavyzdžiui, šventinę) dieną ar svarbioje vietoje (pavyzdžiui, sinagogoje); pakartotinė veika toje pačioje vietoje prieš tą pačią žmonių grupę; nukentėjusysis jau yra gavęs grasinančių laiškų, skambučių);

33.5. kaip nukentėjusysis ar liudytojas vertina nusikalstamą veiką (kai nėra kitų išankstinių nuostatų požymių, reikšmingas nukentėjusio asmens arba liudytojo nusikalstamos veikos suvokimas; nors kartais jie negali konkrečiai įvardyti, kodėl jiems atrodo, kad nusikalstama veika padaryta dėl išankstinių nuostatų, į jų pateiktą vertinimą negalima neatsižvelgti);

33.6. kitų motyvų nebuvimas.

34. Nustačius vieną ar kelis neapykantos motyvo požymius, galima daryti prielaidą, kad kaltininko veikoje yra toks motyvas, todėl atliekami veiksmai siekiant surinkti duomenis, pagrindžiančius arba paneigiančius neapykantos motyvo, kaip būtinojo neapykantos nusikaltimo požymio, buvimą.

35. BK numatytų neapykantos nusikaltimų ikiteisminis tyrimas pradedamas, atliekamas ir organizuojamas vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu (toliau – BPK), Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymu, generalinio prokuroro patvirtintais Lietuvos Respublikos prokuratūros ir prokurorų kompetencijos nuostatais, Rekomendacijomis dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos, Rekomendacijomis dėl ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam, kitomis rekomendacijomis ir kitais teisės aktais. Taip pat turi būti vykdomos Konstitucijos, atitinkamų tarptautinių ir Europos Sąjungos, Europos Tarybos teisės aktų nuostatos.

36. Ikiteisminio tyrimo įstaigoje ar prokuratūroje gauta informacija apie galimai padarytą neapykantos nusikaltimą negali būti paliekama be procesinio įvertinimo. Sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą, įvertinus nurodytų faktų akivaizdumą, o esant būtinybei ir realiai galimybei – gavus jų patikslinimą (BPK 168 straipsnio 1 dalis), taip pat įvertinus visus turimus duomenis, priimamas surašant ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno ar prokuroro tarnybinį pranešimą dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo. Visais šiame punkte nurodytais atvejais informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką vertinama kaip faktinis pagrindas ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui pačiam nustatyti nusikalstamos veikos požymius (BPK 166 straipsnio 1 dalies 2 punktas). Prokuroras, nustatęs visuomeninės reikšmės požymį arba jeigu padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų, neatidėliodamas pradeda ikiteisminį tyrimą reikalavimu (BPK 167 straipsnio 2 dalis). Šiame punkte nurodyta tvarka taikytina ir gavus bet kuriuo būdu pateiktą anoniminį pranešimą.

37. Pradėjus galimo neapykantos nusikaltimo ikiteisminį tyrimą, Integruotoje baudžiamojo proceso informacinėje sistemoje (IBPS) pasirenkama žyma „Neapykantos nusikaltimas“, 10 kortelėje pažymimas nusikalstamos veikos motyvas. Nustatyti neapykantos motyvo požymiai turi atsispindėti nusikalstamos veikos, užregistruotos IBPS, aprašyme. Jei neapykantos motyvo požymiai nustatomi ikiteisminio tyrimo metu, IBPS nedelsiant atliekami šiame punkte nurodyti veiksmai.

38. Kai neapykantos nusikaltimas padaromas panaudojant fizinį smurtą ir pasikėsinant į žmogaus gyvybę ar sveikatą (BK 129 straipsnio 2 dalies 13 punktas, 135 straipsnio 2 dalies 13 punktas, 138 straipsnio 2 dalies 13 punktas) arba vandališkais veiksmais pasikėsinant į mirusiųjų atminimą (BK 312 straipsnio 2 dalis), tačiau ikiteisminio tyrimo metu nenustatoma duomenų, kad yra ir neapykantos kurstyimo ar asmens diskriminavimo požymių (BK 170, 169 straipsniai), tokia

veika kvalifikuojama pagal vieną iš šiame punkte nurodytų BK straipsnių. Jeigu nustatoma, kad darydamas kurią nors iš nusikalstamų veikų asmeniui ar mirusiojo atminimui kaltininkas veikė kartu turėdamas ir tikslą pažeisti kitą objektą (pavyzdžiui, asmenų lygiateisiškumą), t. y. balsu, gestais, ženklais ar kitais veiksmais viešai kurstė kitus (neapibrėžtą skaičių žmonių) prieš nukentėjusį asmenį ar jo atstovaujimą (taip pat ir tariamu, klaidinga asociacija paremtu kaltininko įsitikinimu) žmonių grupę, tyčiodamasis, niekindamas (menkindamas), skatindamas neapykantą, fizinį smurtą ar susidoroti su nukentėjusiuoju arba žmonių grupe, arba atliko kitus veiksmus, kuriais siekė diskriminuoti asmenį ar asmenis dėl jo ar jų tikros ar asocijuotos grupinės priklausomybės, numatytos BK 169 straipsnyje, 170 straipsnio 2 ir 3 dalyse, kaltininko veiksmai kvalifikuojami kaip kelių nusikalstamų veikų sutaptis.

39. Bet kurių BK numatytų nusikalstamų veikų atvejais, kai neapykantos motyvas nėra nusikalstamą veiką kvalifikuojantis požymis arba kai nėra sutapties su BK XXV skyriuje nurodytomis nusikalstamosiomis veikomis, jos turi būti kvalifikuojamos pagal tam tikrame BK straipsnyje nurodytas nusikalstamos veikos požymius, o nustatytą neapykantos motyvą prokuroras privalo kaltinamajame akte nurodyti kaip baudžiamąją atsakomybę sunkinančią aplinkybę.

40. Neapykantos nusikaltimų ikiteisminis tyrimas atliekamas, organizuojamas ir jam vadovaujama taikant įprastą tam tikrų nusikalstamų veikų tyrimo taktiką, procesines prievartos priemones, tyrimo metodus, kitus baudžiamojo proceso įstatyme kiekvienam įvykiui individualiai, atsižvelgiant į jo aplinkybes ir turimus ikiteisminio tyrimo duomenis, numatytus būtinus atlikti veiksmus, papildomai imantis veiksmų neapykantos motyvui atskleisti.

41. Atliekant elektroninėje erdvėje padarytų neapykantos nusikaltimų ikiteisminį tyrimą, taikomos Rekomendacijų IV skyriaus nuostatos, atsižvelgiant į nusikalstamos veikos specifiką.

42. Neapykantos nusikaltimais dažnai siekiama perduoti tam tikrą žinutę, todėl juos padarę asmenys paprastai palieka aiškius motyvo ženklus. Svarbu nustatyti, kur, kada ir kam kaltininkas atskleidė savo motyvą. Pavyzdžiui, su kuo bendravo prieš nusikalstamas ar iš karto po to, kokius žodžius ištare prieš nusikalstamas, nusikaltimo metu ar iš karto po to, ar kaltininkas susijęs su kokia nors neapykantą kurstančia bendruomene („Facebook“ grupė, forumas) ar organizuota grupe, gal jų nariams atskleidė savo ketinimus. Neapykantos motyvą gali atskleisti kaltininko mobiliojo ryšio telefone, kompiuteryje esančios nuotraukos, filmuota medžiaga, naršymo internete istorija, namuose laikoma kurstomoji literatūra, užrašai, kiti spaudiniai, purškiamųjų dažų skardinės, simboliniai objektai, ženklai, drabužiai su tam tikrais simboliais, ženklais. Ypatingas nusikalstamos veikos žiaurumas, žeminantis pobūdis ar vieno asmens viršenybės prieš kitą demonstravimas dėl saugomo bruožo taip pat gali būti neapykantos nusikaltimo požymiai.

43. Atliekant neapykantos nusikaltimų ikiteisminį tyrimą, būtina imtis BPK numatytų priemonių surinkti ir proceso požiūriu tinkamai užfiksuoti duomenis, pagrindžiančius padarytos veikos subjektyvųjį elementą – motyvą (pavyzdžiui, atliekant įvykio vietos apžiūrą, kratą, poėmį, paimti nusikalstamos veikos padarymo priemones – kurstomąją literatūrą, užrašus, kitus spaudinius, vaizdo, garso laikmenas, kompiuterių programinę įrangą, jų priedus, purškiamųjų dažų skardines, simbolinius objektus, ženklus ir kt.; sulaukius kaltininką, jei reikia, paimti jo drabužius su tam tikrais simboliais, ženklais).

44. Ikiteisminio tyrimo metu įtariamojo veiksmuose nustatčius neapykantos motyvą, jis turi būti nurodytas pranešime apie įtarimą. Be to, apklausos metu įtariamajam privaloma pateikti klausimą apie neapykantos motyvą ir veikos tikslo buvimą jo veiksmuose.

45. Užbaigus ikiteisminį tyrimą ir bylą perduodant teismui, nustatytas neapykantos motyvas privalo atsispindėti kaltinime, kvalifikuojant nusikalstamas veikas ir duomenyse, kuriais grindžiamas kaltinimas. Pažymėtina, kad, be neapykantos, nusikalstamos veikos motyvų gali būti ir daugiau, ypač vagysčių, plėšimų atvejais.

46. Kaip pažymima EŽTT praktikoje, prokuroras turi naudotis teise pateikti apeliacinį skundą dėl pirmosios instancijos teismo sprendimo, jeigu jame neaptartas išankstinių nuostatų motyvas.¹⁵

IV SKYRIUS NEAPYKANTOS KALBOS IKITEISMINIS TYRIMAS

47. Pradėjus galimos neapykantos kalbos ikiteisminį tyrimą, IBPS nusikalstamos veikos registracijos kortelėje pasirenkama žyma „Neapykantos nusikaltimas“, 10 kortelėje pažymimas nusikalstamos veikos motyvas. Jei neapykantos kalbos požymiai nustatomi atliekant ikiteisminį tyrimą, IBPS nedelsiant atliekami šiame punkte nurodyti veiksmai.

48. Neapykantos kalbos atveju konkuruoja dvi pamatinės vertybės – asmenų lygiateisiškumas ir saviraiškos laisvė. Saviraiškos laisvės ribojimas gali būti pateisinamas įvertinus šiuos pagrindinius kriterijus¹⁶:

48.1. neapykantos kalbos kriminalizavimas įstatymu;

48.2. neapykantos kalbos kriminalizavimas pateisinamas teisėtais tikslais. Jie gali būti labai įvairūs, pavyzdžiui, religinių grupių apsauga, mažumų teisių apsauga, valstybės apsauga¹⁷;

48.3. saviraiškos laisvės ribojimas būtinas demokratinėje visuomenėje, t. y. saviraiškos laisvės ribojimas ir už tai paskiriama sankcija yra proporcingi teisėtiems tikslams.¹⁸

49. Neapykantos kalba pagal pavojingumą:

49.1. užtraukia teisinę atsakomybę, t. y.:

49.1.1. gali būti uždrausta baudžiamosios teisės;

49.1.2. gali nesiekti baudžiamosios atsakomybės taikymo ribų, bet už ją gali būti taikoma administracinė ar civilinė atsakomybė;

49.2. gali nebūti tiek pavojinga (pavyzdžiui, įžeidžiantys pasakymai), kad užtrauktų teisinę atsakomybę, bet reikalauja imtis alternatyvių (edukacinių, sąmoningumo didinimo ir kt.) priemonių.¹⁹

50. Sprendžiant, kokia atsakomybė turėtų būti taikoma už neapykantos kalbą (ar apskritai turėtų būti taikoma), vertinami šie EŽTT praktikoje nustatyti kriterijai:

50.1. kalbos turinys – ar išsakytuose teiginiuose yra tiesioginio ar netiesioginio neapykantos ir netolerancijos skleidimo. Neapykantos kurstymas nebūtinai pasireiškia raginimu daryti tam tikrą smurtinę ar kitokią nusikalstamą veiką. Kėsinimosi į asmenis, padaryto įžeidžiant, išjuokiant ar šmeižiant tam tikras gyventojų dalis ir grupes, pakanka, kad saviraiškos laisvės suvaržymas būtų pateisinamas²⁰;

50.2. kontekstas – ar teiginiai buvo išsakyti (arba saviraiškos laisvė įgyvendinta kita forma) įtemptame politiniame ar socialiniame kontekste, kuriam esant bendriausia prasme paprastai pripažįstamas tam tikro saviraiškos laisvės įgyvendinimo ribojimo būtinumas (pavyzdžiui, rinkimų, migrantų krizės metu ir pan.). EŽTT praktikoje pripažįstama, kad kuo labiau įtemptas kontekstas, tuo platesnės gali būti saviraiškos laisvės ribojimo galimybės²¹;

50.3. teiginių paskleidimo būdas – kaip išsakyti teiginiai padidino jų pavojingumą arba, priešingai, sumažino. Atsižvelgiant į interneto prieinamumą ir galimybes saugoti, lengvai ir greitai perduoti (skleisti) didžiulius informacijos kiekius, interneto naudotojų anonimiškumą, neapykantos

15 EŽTT sprendimas byloje *Lakatošová ir Lakatoš prieš Slovakiją*, peticijos Nr. 655/16.

16 *Macovei, M. A Guide to the Implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights*. 2004, <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/C3804E16-817B-46D5-A51F-0AC1A8E0FB8D/0/DG2ENHRHAND022004.pdf>.

17 EŽTT sprendimas byloje *Otto-preminger institutas prieš Austriją*, peticijos Nr. 13470/87.

18 Ten pat.

19 Europos Tarybos ministrų komiteto rekomendacija dėl kovos su neapykantos kalba Nr. CM/Rec(2022)16.

20 EŽTT sprendimai byloje *Feret prieš Belgiją*, peticijos Nr. 15615/07, *Mazare prieš Rumuniją*, peticijos Nr. 33348/96.

21 EŽTT sprendimas byloje *Perinçek prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 27510/08.

kalbos internete poveikis daug pavojingesnis, palyginti su tradicine žiniasklaida.²² Lietuvos teismai, remdamiesi EŽTT praktika, suformulavo taisyklę, kad saviraiškos laisvės ribų peržengimas panaudojant internetą ar kitą sklaidos priemonę visais atvejais bus laikomas pavojingesniu dėl paskleistos informacijos masto ir nuolatinio pobūdžio (išlikimo);

50.4. kalbos autoriaus asmenybė, jo padėtis visuomenėje. Šiuo aspektu EŽTT yra suformulavęs tris pagrindines taisykles:

50.4.1. dėl politikų atsakomybės. Politikai atstovauja savo rinkėjams ir gina jų interesus, todėl politikams, kai jie viešai reiškia savo poziciją, ypač svarbu vengti netoleranciją skatinančių pareiškimų. Rasistinis ir ksenofobinis diskursas tampa labiau paveikus rinkimų metu, kai argumentai turi daugiau svorio²³;

50.4.2. dėl žinomo asmens komentarų ar pasisakymų viešojoje erdvėje. Turi būti įvertinta, ar pasisakymo autorius yra populiarus, ar jo pasisakymą galėjo pamatyti daug žmonių ir pan.;

50.4.3. dėl komentaro autoriaus profesionalumo klausimu, kuriuo pasisakydamas jis galimai peržengė saviraiškos laisvės ribas. Saviraiškos laisvės ribų peržengimas griežčiau turi būti vertinamas tada, kai komentuoja ar pasisako asmuo, kuris yra profesionalas tuo klausimu;

50.5. kaip paskleista kalba prisidėjo prie žalingų pasekmių atsiradimo, įskaitant tokių pasekmių atsiradimo riziką;

50.6. auditorijos pobūdis ir dydis, grupės, į kurią nukreipta neapykantos kalba, charakteristika.

51. Europos Tarybos ministrų komiteto rekomendacijos dėl kovos su neapykantos kalba Nr. CM/Rec(2022)16 11 punkte nustatyta, kad baudžiamoji atsakomybė turi būti taikoma tik už pačias pavojingiausias neapykantos kalbos išraiškas:

51.1. viešą genocido, nusikaltimų žmoniškumui ar karo nusikaltimų, smurto, neapykantos ar diskriminacijos skatinimą;

51.2. viešus rasistinius, ksenofobinius, seksistinius, homofobinius grasinimus;

51.3. viešus rasistinius, ksenofobinius, seksistinius, homofobinius įžeidimus sąlygomis, kurias numato Europos Tarybos Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomas protokolas dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, t. y. viešą įžeidimą, naudojantis kompiuterine sistema, asmenų ar asmenų grupių dėl to, kad jie priklauso grupei, kuri yra kitos rasės, odos spalvos, kilmės arba tautinės ar etninės kilmės, taip pat religijos;

51.4. viešą genocido, nusikaltimų žmoniškumui ar karo nusikaltimų neigimą, menkinimą, toleravimą;

51.5. tyčinį medžiagos, kurioje yra neapykantos kalbos, įvardytos Rekomendacijų 52.1–52.4 papunkčiuose, požymių, taip pat idėjų, paremtų tam tikrų rasių viršenybe ar neapykanta joms, platinimą.²⁴

52. Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, pavojingumo koncepcija (pavojingumo pobūdis ir pavojingumo laipsnis) padeda įvertinti, ar konkretus saviraiškos laisvės ribų pažeidimas peržengiant asmenų lygiateisiškumo ribas yra tiek pavojingas, kad už jį būtų proporcinga ir racionalu taikyti pačią griežčiausią – baudžiamąją atsakomybę. Nusikalstamos veikos pavojingumas reiškia, kad tokia veika kėsina į įstatymo saugomas vertybes ir dėl to šioms vertybėms padaroma žala ar sukeliama tokios žalos atsiradimo grėsmė (formalioji nusikalstamos veikos sudėtis). Pavojingumo pobūdis priklauso nuo nusikaltimo objekto, t. y. nuo saugomų teisinių gėrių, į kuriuos kėsina, vertingumo, padarytos žalos. Pavojingumo laipsniui esminę reikšmę turi padarytos žalos dydis, veikos padarymo būdas, kaltė, veikos motyvai, tikslai. Padarinių nustatymas ir įvertinimas yra būtini konstatuojant visos nusikalstamos veikos pavojingumo buvimą. Padarinių

22 EŽTT sprendimas byloje *DELFI AS prieš Estiją*, peticijos Nr. 64569/09.

23 EŽTT sprendimas byloje *Feret prieš Belgiją*, peticijos Nr. 15615/07.

24 Europos Tarybos ministrų komiteto rekomendacija dėl kovos su neapykantos kalba Nr. CM/Rec(2022)16.

kaip būtinojo požymio neįtvirtinimas nusikalstamos veikos sudėtyje nereiškia, kad veikos, kurių formaliosios sudėtyje aprašytos BK, tarp jų ir nurodytos BK 170 bei 170² straipsniuose, nesukelia pavojingų padarinių ir kad jų nereikia tirti byloje²⁵.

53. Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, neteisėtų veiksmų intensyvumas, apimantis parašytų komentarų skaičių, neteisėtų veiksmų trukmę, rodo ne tik konkretaus asmens veiksmų pavojingumą, bet ir jo tyčios kryptingumą.²⁶ Tačiau net ir pavienių neteisėtų veiksmų (komentarų) atvejais veika gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę, atsižvelgiant į tokių veiksmų (komentarų) pobūdį (kraštutinumą, aiškų diskriminacinį pobūdį, akivaizdų raginimą diskriminuoti, smurtauti, kėsintis į asmenų fizinį ir psichinį vientisumą ir pan.), grėsmės įstatymo saugomoms vertybėms realumą, visuomenės reakciją. Tokios pozicijos laikosi ir EŽTT, nurodydamas, kad net ir į vieno neapykantą kurstančio komentaro, juo labiau, jei jame teigiama, kad asmenys turėtų būti „žudomi“, paskelbimą, reikėtų žiūrėti rimtai.²⁷

54. Baudžiamoji atsakomybė už neapykantos kalbą įtvirtina BK 170 ir 170² straipsniuose. Pagal BK 170 straipsnio 3 dalį, kurstymas smurtauti yra pati pavojingiausia neapykantos kalbos forma. Kurstymo smurtauti specifiška ta, kad kurstymo negalima pateisinti saviraiškos laisvės apsauga²⁸, taikoma pagal tarptautinę teisę ir Konstituciją. Kaip ir neapykantos nusikaltimų atvejais, už kurstymą smurtauti turi būti taikomas efektyvus baudžiamasis atsakas²⁹. Grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti asmens sveikatą (BK 145 straipsnis), įskaitant žodinę jo išraišką internete, gali būti laikomas neapykantos nusikaltimu, jei padaromas esant neapykantos motyvui. Tokiu atveju kaltinime turi atsispindėti BK 60 straipsnio 1 dalies 12 punkte įtvirtinta sunkinanti aplinkybė. Kai ši nusikalstama veika padaroma internete, taikomos Rekomendacijų IV skyriuje išdėstytos neapykantos kalbos internete tyrimo rekomendacijos.

55. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 524 straipsnyje numatyta administracinė atsakomybė už nacistinių ar komunistinių simbolių platinimą ar demonstravimą. Atribojant šį administracinį teisės pažeidimą nuo neapykantos kalbos kaip nusikalstamos veikos, pirmiausia būtina įvertinti faktinius duomenis apie įstatymų uždraustų simbolių platinimo, demonstravimo ar kitokio naudojimo motyvus ir tikslą.

56. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs tyčiojimosi iš tam tikros grupės ar jai priklausančio asmens, niekinimo, neapykantos skatinimo, kurstymo diskriminuoti sampratas:

56.1. tyčiojimas – tai garbės ir orumo žeminimas, žmogaus ar žmonių grupės vaizdavimas kaip pajuokos objekto;

56.2. niekinimas – tai labai neigiamas nepagarbus atsiliepimas apie žmogų ar žmonių grupę, džiūgavimas dėl juos ištikusios nelaimės arba prieš juos padarytų nusikaltimų ar pan.;

56.3. neapykantos skatinimas – tai primetimas žmogui ar žmonių grupei nebūtų dalykų, kurie juos neigiamai apibūdina visuomenės akyse, sukelia priešišumą ar provokuoja nepakantumą žmogui ar jų grupei;

56.4. kurstymas diskriminuoti – tai tiesioginis kvietimas arba netiesioginis skatinimas riboti žmogaus ar jų grupės teises ir laisves lyginant su kitais žmonėmis ar jų grupėmis³⁰.

57. Baudžiamoji atsakomybė pagal BK 170² straipsnį taikoma ne tik už šio straipsnio dispozicijoje nurodytų nusikaltimų neigimą ar šurkštų menkinimą, bet ir už visų SSRS ir nacistinės Vokietijos agresijos faktų prieš Lietuvos Respubliką neigimą ar šurkštų menkinimą bei pritarimą šiems faktams³¹.

25 Panašios išvados padarytos kasacinėje byloje Nr. 2K-271-648/2015 vertinant BK 300 straipsnyje įtvirtintos veikos pavojingumą.

26 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017, 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91-976/2018.

27 EŽTT sprendimas byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 42188/15.

28 EŽTT sprendimas byloje *Belkacem prieš Belgiją*, peticijos Nr. 34367/14.

29 EŽTT sprendimas byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 41288/15.

30 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91-976/2018.

31 Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-102/2013.

58. Pagal EŽTT praktiką, genocido, karo nusikaltimų, nusikaltimų žmoniškumui neigimas, toleravimas bei sumenkinimas laikomas viena iš neapykantos kurstymo rūšių. Pavyzdžiui, holokausto neigimas yra rasizmo forma, kurią sudaro nusikaltimo prieš žmoniją neigimas ir atmetimas ir neapykantos kurstymas prieš žydų bendruomenę. Aiškiai nustatytų istorinių faktų, tokių kaip holokaustas, neigimas, negali būti laikomas istoriniais tyrinėjimais ieškant tiesos³².

59. Kvalifikuojant veikas pagal BK 170 ir 170² straipsnius, viešumas kaip veikos padarymo būdas yra būtinas nusikalstamos veikos sudėties požymis³³. Tačiau viešumo požymis neapykantos kalbos kontekste suprantamas kiek siauriau nei viešosios tvarkos pažeidimo atveju, kai vieša vieta laikoma bet kuri vieta, į kurią gali laisvai patekti kiti asmenys. Neapykantos kalbos atveju būtina nustatyti, kad įžeidžiančio, niekinančio, diskriminacinio pobūdžio vieši kaltininko pareiškimai, kurstymas smurtauti buvo skiriami tam tikram neapibrėžtam skaitytojų ar klausytojų ratui tiesiogiai palenkti, t. y. sukurstyti juos prieš tam tikrą žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl tam tikro saugomo bruožo, sukelti neapykantą, suformuoti niekinamą, diskriminacinį požiūrį į juos.

60. Faktų konstatavimas nėra neapykantos kalba. Tai neturi neigiamo emocinio poveikio ir nėra skirta negatyviai nuostatai formuoti. Pavyzdžiui, neturėtų būti laikoma tautinės nesantaikos kurstymu ar įžeidimu pranešimai apie tai, kad, remiantis sociologiniais tyrimais, pati neraštingiausia Lietuvos visuomenės gyventojų grupė yra romai. Tokios informacijos psichologinio turinio tikslas yra atkreipti visuomenės ir specialistų dėmesį į šią problemą, o ne įtvirtinti visuomenės sąmonėje stereotipą, atsižvelgiant į objektyvius sociologinio tyrimo metodais konstatuotą tam tikros žmonių grupės tautinį bruožą. Tačiau galimos situacijos, kai informacija, kuri iš pirmo žvilgsnio atrodo kaip moksliniais duomenimis pagrįsto fakto konstatavimas, iš tikrųjų yra teiginys, apimantis stereotipinės ir diskriminacinės žinutės paskleidimą. Todėl tokia informacija reikalauja išsamios analizės.³⁴

61. Vertinant galimą neapykantos kalbą, pagrindinis vertinimo ir tyrimo objektas, taip pat įrodymų šaltinis yra publikacijų, plakatų, kalbų, dainų tekstai, kita kalbos priemonėmis ar ženklais, simboliais užfiksuota informacija, kurios turinį būtina išsamiai išanalizuoti, norint gauti teisingą ir kvalifikuotą teisinį vertinimą. Jeigu neapykanta kurstoma tiesiogiai, vartojant aiškius, visuotinai suprantamus žodžius ar teiginius, o ne užslėptai, išsamią jų analizę ir atitinkamą teisinį vertinimą gali padaryti kompetentingas ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras ir tam nereikia specialiųjų žinių.

62. Neapykantos kurstymą prieš tam tikrus saugomus bruožus gali reikšti tai, kad tam tikra kalbine ar vaizdine išraiška siekiama:

62.1. formuoti ir stiprinti negatyvų etninį, rasinį, tautinį, religinį ar kitokį stereotipą, neigiamą atitinkamo saugomo bruožo įvaizdį;

62.2. įvairaus pobūdžio negatyvius atskirų žmonių bruožus ir ydas priskirti visam saugomam bruožui;

62.3. priskirti visiems atitinkamą saugomą bruožą turintiems asmenims siekius laikytis senų papročių, tradicijų, išpažinti tikėjimus, kuriuos šiuolaikinė kultūra vertina neigiamai;

62.4. teigti, kad viena tauta, rasė, religija, socialinė, kalbinė ar kita žmonių grupė yra iš prigimties pranašesnė, o kitos yra nevisavertės ir ydingos;

62.5. priskirti tam tikro saugomo bruožo netinkamus veiksmus ir pavojingus ketinimus kitiems saugomiems bruožams;

62.6. užkrauti kaltę ir atsakomybę už tam tikro saugomo bruožo atstovų pripažintas nusikalstamas ar kitas neteisėtas, amoralias veikas visam saugomam bruožui;

62.7. teigti, kad vienos etninės, tautinės, religinės ar kitos žmonių grupės interesai yra visiškai priešingi ir nesuderinami su kitų grupių interesais;

32 EŽTT sprendimas byloje *Garaudy prieš Prancūziją*, peticijos Nr. 65831/01.

33 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91-976/2018.

34 EŽTT sprendimas byloje *Aksu prieš Turkiją*, peticijų Nr. 4149/04 ir 41029/04.

62.8. teigti, kad viena tautinė, etninė, religinė ar kita žmonių grupė turi slaptų planų, sąmokslų kitų grupių atžvilgiu;

62.9. aiškinti praeities, dabarties, ateities negandas ir negeroves tam tikrų etninių, tautinių, rasinių, religinių ar kitų žmonių grupių egzistavimu ir kryptinga jų veikla;

62.10. kurstyti veikti prieš kokį nors saugomą bruožą;

62.11. pateisinti tam tikros tautos, rasės, religijos, socialinės ar kitos baudžiamajame įstatyme numatytos žmonių grupės atstovų genocidą, kitus nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus, įskaitant trėmimus ir kitas represijas;

62.12. reikalauti išstumti iš įvairių veiklos sferų (politinės, socialinės, kultūrinės, darbo, ekonominės ar kitos) asmenis, turinčius tam tikrą saugomą bruožą;

62.13. reikalauti apriboti asmenų teises ir laisves arba sukurti privilegijas vienai ar kelioms žmonių grupėms dėl tam tikro saugomo bruožo.

63. Jeigu ikiteisminį tyrimą atliekantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras dėl objektyvių priežasčių negali vadovaudamasis Rekomendacijų 63 punkte nurodytais požymiais kvalifikuotai ir objektyviai įvertinti ikiteisminio tyrimo dalyko (rašytiniai tekstai, vaizdinėmis, garsinėmis kalbos formomis perteikta informacija, panaudoti simboliai, ženklai, gestai, santrumpos ar pan.) kurstomojo ar diskriminacinio pobūdžio turinio prasmės, būtina pasitelkti specialiųjų lingvistikos, socialinės psichologijos, semiotikos, istorijos, antropologijos ar kitų žinių turinčius specialistus ar ekspertus. Tokiais atvejais privaloma nedelsiant tam tikram specialistui pavesti atlikti galimai neteisėtos informacijos, jos turinio pobūdžio ir prasmės tyrimą. Kiekvienu atveju dėl specialisto išvados gavimo ar tam tikros ekspertizės skyrimo turi būti sprendžiama individualiai, atsižvelgiant į ikiteisminio tyrimo duomenis ir nustatytas faktines įvykio aplinkybes.

64. Siekiant nustatyti ikiteisminiam tyrimui reikšmingas aplinkybes, objektyviai ir nešališkai įvertinti viešai paskelbtus teiginius, atskiras jų dalis ar žodžius, panaudotus simbolius, ženklus, gestus, kitą vaizdinę ir garsinę informaciją, vadovaujantis BPK 89, 90 ir 205 straipsniais, specialiųjų žinių ir įgūdžių turinčiam specialistui surašoma užduotis pateikti specialisto išvadą. Specialistui turi būti pavedama pateikti išvadą dėl tyrimo objekto turinio (vaizdo) pobūdžio, lingvistinės, semiotinės, socialinės, psichologinės, istorinės ar kitos prasmės. Tam tikrais atvejais užduotis pateikti specialisto išvadą gali būti pavedama kompetentingam, tam tikros srities mokslinį laipsnį turinčiam ir (ar) mokslo įstaigoje dirbančiam asmeniui. Jeigu specialistas negali pateikti išvados dėl kompetencijos stokos, o tyrimui būtinos mokslo, technikos, meno ar kitos specialiosios žinios, turėtų būti sprendžiama dėl tam tikros ekspertizės skyrimo.

65. EŽTT praktikoje pažymėta, kad ekspertai lingvistai pateikia ekspertinį vertinimą tik dėl kalbos klausimų, todėl negalimos tokios situacijos, kai vien eksperto lingvisto išvadomis grindžiamas kaltinamojo veiksmų teisinis vertinimas³⁵.

66. Pavedant Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ar Lietuvių kalbos instituto specialistams atlikti komentaro tyrimą, negali būti formuluojama užduotis atsakyti į klausimą, ar tam tikras komentaras atitinka konkretaus nusikaltimo sudėties požymius, nes žurnalistikos ar kalbos specialisto atlikto tyrimo paskirtis – padėti teismui teisingai suvokti komentaro kalbinę raišką, atriboti informacijos paskleidimą nuo nuomonės ir pan. Išvadas dėl to, ar tam tikras komentaras atitinka nusikalstamos veikos požymius, daro teismas³⁶.

67. Neapykantos kalbai internete įrodyti ypač svarbūs BPK 20 straipsnio reikalavimus atitinkantys ir tinkamai užfiksuoti elektroniniai duomenys. Atliekant tokį ikiteisminį tyrimą, būtina atsižvelgti į ribotus internete esančios informacijos saugojimo terminus. Interneto svetainės administruojančios įmonės netinkamo turinio komentarą, kitą su tokiu komentaru ir jį parašiusiu asmeniu susijusią informaciją savo duomenų bazėse saugo trumpai (pavyzdžiui, delfi.lt komentarus saugo iki 30 dienų). Taip pat atkreiptinas dėmesys į Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių

35 EŽTT sprendimas byloje *D. prieš Rusiją*, peticijos Nr. 42168/06.

36 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293-788/2018.

įstatymo nuostatas, reglamentuojančias abonentų ir registruotųjų viešųjų elektroninių ryšių paslaugų gavėjų asmens, srauto ir susijusių duomenų saugojimo terminus. Dėl to ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai privalo nedelsdami kreiptis į interneto svetaines administruojančias įmones ir telekomunikacijų bendroves dėl reikiamos informacijos gavimo, taip pat operatyviai imtis priemonių tinkamai užfiksuoti tyrimui reikšmingus duomenis, siekiant surinkti išsamią informaciją tiek apie galimai nusikalstamą veiką padariusį asmenį, tiek apie veikos padarymo aplinkybes (būdą, motyvus, vietą ir kt.).

68. Sprendžiant dėl elektroninių ryšių priemonėmis ar (ir) elektroninėje erdvėje padarytos nusikalstamos veikos padarymo vietos, turėtų būti vadovaujama BK 4 straipsnio 2 ir 3 dalies nuostatomis. Tokiais atvejais būtina nustatyti, kur asmuo atliko galimai neteisėtus veiksmus su pirmąja kompiuterine sistema (asmeniniu kompiuteriu), neatsižvelgiant į tai, ar per šią kompiuterinę sistemą buvo pasiekta kita kompiuterinė sistema, esanti užsienio valstybės teritorijoje, arba – kur kilo nusikalstamos veikos padariniai. Tokiais atvejais baudžiamojo persekiojimo vietos (kurioje iš kelių valstybių) nustatymo klausimai turėtų būti sprendžiami Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų 22 straipsnio 5 dalyje numatytu būdu – šalių tarpusavio konsultacijomis, siekiant nustatyti labiausiai persekiojimui tinkamą jurisdikciją.

69. Neapykantos kalbos elektroninėje erdvėje (internete) ikiteisminio tyrimo metu galima pavesti informacinių technologijų specialistams (ekspertams) atlikti tyrimą ir pateikti išvadą arba paskirti informacinių technologijų ekspertizę dėl tyrimui reikšmingos informacijos paskelbimo elektroninėje erdvėje iš atitinkamos kompiuterinės sistemos fakto, laiko, turinio ar tekstų autorystės. Siekiant užtikrinti tyrimui reikšmingų duomenų (specialisto išvados, ekspertizės akto) gavimą, taip pat galimą turto (nusikalstamos veikos įrankio, priemonės) konfiskavimą (BK 72 straipsnis), kai ikiteisminio tyrimo metu nustatoma faktinė kompiuterinės sistemos, kurią panaudojant elektroninėje erdvėje galimai buvo padaryta nusikalstama veika, buvimo vieta ar asmuo (kompiuterinės sistemos vartotojas), galimai padaręs tokią veiką, būtina, taikant optimaliausią ir veiksmingiausią ikiteisminio tyrimo taktiką, organizuoti ir atlikti kompiuterinės sistemos ir jos priedų, naudotų padarant šią nusikalstamą veiką, poėmį (BPK 147 straipsnis) arba juos paimti atliekant kitą procesinės prievartos priemonės veiksmą – kratą (BPK 145 straipsnis).

70. Informacinių technologijų tyrimai (ekspertizės) gali būti atliekami:

70.1. Lietuvos teismo ekspertizės centre, kuris atlieka informacinių technologijų ekspertizes ir tyrimus, susijusius su internetinėje erdvėje, kompiuteriniais tinklais ar duomenų laikmenose užfiksuota informacija (nustatomi faktiniai duomenys apie su tiriamu įvykiu susijusią kompiuterinę įrangą (aparatinę ir programinę), duomenų laikmenose sukauptą informaciją ir kompiuterinę sistemą, jos funkcionavimo aplinkybes ir vaidmenį tiriamo įvykio atveju), taip pat lingvistikos (autorystės) ekspertizes (nustato neredaguoto teksto autorių, jo gimtąją ar dažniausiai vartojamą kalbą, išsilavinimą, veiklos sritį, būseną, tam tikras teksto sukūrimo aplinkybes);

70.2. Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre.

71. Dėl kompetentingos išvados apie viešai paskelbtų teiginių, atskirų jų dalių ar žodžių, simbolių, ženklų, gestų, kitos vaizdinės ir garsinės informacijos ar kitų objektų, panaudotų darant neapykantos ar smurto kurstymo, diskriminavimo ar kitas su tuo susijusias nusikalstamas veikas, pobūdį, prasmę, poveikį visuomenei ar atskiroms jos grupėms gavimo gali būti kreipiamasi į Žurnalistų etikos inspektorių (jo kompetenciją aptariamoje srityje nustato Visuomenės informavimo įstatymas). Žurnalistų etikos inspektorius, vadovaudamasis ekspertų grupių (ekspertų) išvadomis, nustato, ar visuomenės informavimo priemonėse paskelbta viešoji informacija gali skatinti nesantaiką dėl amžiaus, lyties, lytinės orientacijos, etninės priklausomybės, rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, negalios, tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų ar religijos.

72. Nustačius, kad kompiuterio, iš kurio galimai padaryta neapykantos kalbos nusikalstama veika, interneto protokolo (IP) adresai yra serveryje, kuris fiziškai yra užsienio valstybėje ir be teisinės pagalbos prašymo ar Europos tyrimo orderio nustatyti tokios kompiuterio sistemos

virtuotoją neįmanoma, būtina atsižvelgti į ikiteisminio tyrimo atlikimo racionalumo, operatyvumo ir ekonomiškumo principus.

73. Kai kurios šalys (pavyzdžiui, JAV) atsisako vykdyti Generalinės prokuratūros teisinės pagalbos prašymus ir suteikti teisinę pagalbą Lietuvos Respublikai nustatant rasinę, nacionalinę, religinę ar kitą netoleranciją atskiroms žmonių grupėms kurstančią neapykantą ar diskriminavimą viešojoje elektroninėje erdvėje, nes jų įstatymai prigimtinę žodžio laisvę traktuoja plačiau ir nelaiko tokių veikų nusikalstamomis. Siekiant operatyviau, racionaliau ir ekonomiškiau atlikti ikiteisminį tyrimą, kai gaunama duomenų, kad kompiuterinės sistemos vartotojo tapatybės ar kiti tyrimui reikšmingi duomenys gali būti nustatyti tik pateikiant teisinės pagalbos prašymą trečiajai valstybei, kuri jau yra atsisakiusi šiais pagrindais vykdyti panašų teisinės pagalbos prašymą, rekomenduojama spręsti dėl teisinės pagalbos tikslingumo tik įvertinus bylos faktines aplinkybes, atsižvelgiant į valstybės poziciją (atsakymus) dėl ankstesnių Generalinės prokuratūros teisinės pagalbos prašymų tokiose bylose vykdymo ir prireikus konsultuojantis su šios specializacijos Generalinės prokuratūros Baudžiamojo proceso departamento prokurorais.

74. Prireikus gauti įrodymų, kuriuos turi kitos Europos Sąjungos valstybės narės kompetentinga institucija, arba kai yra pagrindas manyti, kad įrodymai yra ir gali būti kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje, ir reikia atlikti BPK 97 straipsnyje, XII, XIV, XXI skyriuose ir Lietuvos Respublikos įstatyme „Dėl Europos Sąjungos valstybių narių sprendimų baudžiamosiose bylose tarpusavio pripažinimo ir vykdymo“ numatytus veiksmus, dėl Europos tyrimo orderio išdavimo kreipiamasi vadovaujantis Rekomendacijomis dėl Europos tyrimo orderio išdavimo ir siuntimo kitai Europos Sąjungos valstybei narei ikiteisminio tyrimo metu ir Lietuvos Respublikos prokuratūroje gautų Europos tyrimo orderių pripažinimo, patvirtintomis Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2017 m. birželio 14 d. įsakymu Nr. I-206 „Dėl Rekomendacijų dėl Europos tyrimo orderio išdavimo ir siuntimo kitai Europos Sąjungos valstybei narei ikiteisminio tyrimo metu ir Lietuvos Respublikos prokuratūroje gautų Europos tyrimo orderių pripažinimo patvirtinimo“.

75. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2019 m. balandžio 11 d. nurodyme Nr. 5-N-6 „Dėl bendradarbiavimo su bendrove „Google, Inc.“ nustatyta, kad Lietuvos policijos įstaigose atliekant ikiteisminius tyrimus ir iškilus būtinybei kreiptis į bendrovę „Google, Inc.“ tyrimams reikšmingiems duomenims (informacijai) apie šios bendrovės paslaugų („Gmail“, „Google Plus“, „Youtube“, „Google Blog“, „Google Drive“) naudotojus gauti, dėl tam tikrų nusikalstamų veikų teisinio reglamentavimo skirtumų Lietuvoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose bendrovės padalinys tiesioginių užklausų tyrimuose dėl nusikalstamų veikų, susijusių su nepageidaujamos informacijos skleidimu internete, ypač dėl nusikalstamos veikos, numatytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 154 bei 170 straipsniuose, nevykdo ir duomenų tiesiogiai neteikia, todėl norint gauti iš bendrovės duomenis, reikalingus tiriant tokio pobūdžio nusikalstamas veikas, rekomenduojama iš karto kreiptis į bendrovės centrinę būstinę bendrąja savitarpio teisinės pagalbos prašymo teikimo tvarka per Lietuvos Respublikos ir Jungtinių Amerikos Valstijų kompetentingas institucijas.

76. Prireikus gauti duomenų iš bendrovės „Meta Platforms, Inc.“ (ankstesnis pavadinimas „Facebook, Inc.“), vadovaujama Lietuvos policijos generalinio komisaro 2022 m. balandžio 12 d. įsakymu Nr. 5-N-4 „Dėl bendradarbiavimo su bendrove „Meta Platforms, Inc.“ atliekant kriminalinės žvalgybos ir ikiteisminius tyrimus“.

77. Už BK 170 ir 170² straipsniuose nurodytų nusikalstamų veikų padarymą baudžiamoji atsakomybė numatyta ir juridiniam asmeniui (BK 170 straipsnio 4 dalis, 170² straipsnio 2 dalis). Ikiteisminio tyrimo metu, ypač tais atvejais, kai nurodytos nusikalstamos veikos padarytos internete, panaudojant kompiuterines sistemas, viešai informaciją platinančias žiniasklaidos priemones, spaudos leidinius, taip pat kai nurodytos nusikalstamos veikos padarytos viešai ir kitais būdais ar priemonėmis (pavyzdžiui, politinės, visuomeninės organizacijos organizuoti masiniai

susibūrimai, mitingai, protesto ar kitos viešo pobūdžio akcijos; parodos, instaliacijos, kiti vieši renginiai), būtina atidžiai įvertinami duomenis ir aplinkybes, susijusias su galimai neteisėtais tam tikro juridinio asmens veiksmais, už kuriuos baudžiamasis įstatymas numato juridinio asmens atsakomybę. Tokiais atvejais juridinio asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn klausimas sprendžiamas vadovaujantis BK, BPK, Rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo, patvirtintų Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2018 m. lapkričio 22 d. įsakymu Nr. I-362 „Dėl Rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo patvirtinimo“, nuostatomis.

V SKYRIUS

NUKENTĖJUSIŲ ASMENŲ TEISIŲ APSAUGA

78. Tiesiogiai nukentėjusį asmenį visada turi neapykantos nusikaltimai. Neapykantos kalbos atveju nukentėjusiojo gali ir nebūti, nes paprastai neapykantos kalba kurstoma neapykanta ne tam tikram asmeniui, o tam tikram saugomam bruožiui. Neapykantos kalba dažnai lydi neapykantos nusikaltimus ir gali būti vienas iš neapykantos nusikaltimo, nukreipto į tam tikrą asmenį, požymių, pavyzdžiui, kai grasinama nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą arba fizinio smurto atveju.

79. Pamatinio sprendimo 2008/913/TVR preambulės 11 straipsnyje konstatuota būtinybė užtikrinti, kad neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos tyrimas ir baudžiamasis persekiojimas nepriklausytų nuo nukentėjusiųjų, kurie dažnai yra ypač pažeidžiami ir nenori inicijuoti baudžiamąjį procesą. Dėl to šių nusikalstamų veikų atvejais ikiteisminio tyrimo pradėjimas neturi būti siejamas vien su BPK 166 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytu pagrindu ir (ar) neturi būti reikalaujama iš informaciją apie tokią galimai padarytą nusikalstamą veiką ne įprastu (rašytiniu) būdu, bet, pavyzdžiui, tik žodžiu, telefonu ar kitomis elektroninių ryšių priemonėmis pateikusių asmens rašytinio prašymo (skundo, pareiškimo, įskaitant ir žodinės informacijos fiksavimą protokole-pareiškime), jeigu asmuo akivaizdžiai to nepageidauja arba atsisako tai daryti dėl nenoro atskleisti savo tapatybę ar kitų motyvų.

80. Kai pradėjus ikiteisminį tyrimą dėl neapykantos nusikaltimo ar neapykantos kalbos nustatomas asmuo, galėjęs patirti fizinę, turtinę ar neturtinę žalą dėl nusikalstamos veikos, tokį asmenį būtina nedelsiant pripažinti nukentėjusiuoju BPK nustatyta tvarka ir jam išaiškinti procesines teises ir pareigas.

81. Nukentėjusiajam jo teisės ir pareigos baudžiamajame procese išaiškinamos jam suprantama kalba. Nukentėjusiesiems, nesuprantantiems proceso kalbos, taip pat kurtiesiems ar nebyliams teisę gauti vertimą raštu ir (ar) žodžiu privaloma užtikrinti vadovaujantis BPK 8 straipsniu.

82. Pagal BPK 53 straipsnio 4 dalį, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi atstovo pagal įstatymą teisėmis procese gali būti leidžiama dalyvauti įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo arba nukentėjusiojo, kuris nustatyta tvarka nėra pripažintas neveiksniu, tačiau dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis, šeimos nariui ar artimajam giminaičiui, pateikusiam rašytinį ar žodinį prašymą. Pagal BPK 51 straipsnio 2 dalį, nagrinėjant neregijų, kurčių, nebylių ir kitų asmenų, dėl fizinių ar psichinių trūkumų negalinčių pasinaudoti savo teise į gynybą, bylas gynėjo dalyvavimas yra būtinas.

83. Nukentėjusįjį supažindinant su jo, kaip proceso dalyvio, teisėmis ir pareigomis, nustatytomis BPK, būtina informuoti ir apie tai, kad, pagal Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 12 straipsnį, nukentėjusysis turi teisę gauti antrinę teisinę pagalbą, neatsižvelgiant į Vyriausybės nustatytus turto ir pajamų lygius teisei pagalbai pagal šį įstatymą gauti.

84. Kiekvieno neapykantos nusikaltimo (jei nuo neapykantos kalbos nukentėjo tam tikras asmuo, – ir neapykantos kalbos) ikiteisminio tyrimo metu atliekamas individualus nukentėjusiojo

specialių apsaugos poreikių vertinimas ir parenkamos specialios apsaugos priemonės. Specialių apsaugos poreikių vertinimą būtina atlikti kuo anksčiau (nuo pat pirmojo kontakto, vėliausiai – per pirmąją nukentėjusiojo apklausą), kad būtų identifikuota pakartotinės viktimizacijos, galimo neigiamo poveikio rizika. Vertinimas atliekamas pildant Rekomendacijose dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo, patvirtintose Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2016 m. vasario 29 d. įsakymu Nr. I-63 „Dėl Rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo patvirtinimo“, nustatytos formos nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimo pažymą arba nepilnamečio nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimo pažymą IBPS.

Jeigu atsiranda neįvertintų aplinkybių, nukentėjusiojo ar jo atstovo prašymu arba teismo pavedimu prokuroras gali organizuoti arba atlikti papildomą specialių apsaugos poreikių vertinimą. Pakartotinis specialių apsaugos poreikių vertinimas atliekamas prireikus iš naujo įvertinti labai pasikeitusias vertinimo pagrindą sudarančias aplinkybes. Papildomas ir pakartotinis specialių apsaugos poreikių vertinimas atliekamas pildant pirmojoje šio punkto pastraipoje nurodytą pažymą IBPS.

85. Duomenys, gauti atliekant nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimą, laikomi atskirai nuo bylos. Įtariamajam, kaltinamajam, nuteistajam ir jo gynėjui neleidžiama susipažinti su šiais duomenimis (BPK 186¹ straipsnio 3 dalis).

86. Pagal gautus duomenis užpildžius specialių apsaugos poreikių vertinimo pažymą, nukentėjusiajam ikiteisminiame tyrime dėl neapykantos nusikaltimo taikomos šios apsaugos priemonės:

86.1. užtikrinti teisės į privatų gyvenimą apsaugą, apimančią duomenų apie nukentėjusįjį neskelbtinumą, žiniasklaidos galimybių dalyvauti tokiaame procese ribojimą ir uždara teismo procesą;

86.2. užtikrinti apsaugą nuo tiesioginio kontakto su įtariamoju baudžiamojo proceso metu;

86.3. suteikti nukentėjusiajam suprantama kalba informaciją apie nevyriausybines organizacijas, kurios bendradarbiauja su teisėsaugos institucijų pareigūnais ir sutinka suteikti platesnio spektro pagalbą (socialinę, psichologinę pagalbą, lydėjimą baudžiamojo proceso metu, teisinę pagalbą ir pan.);

86.4. suteikti nukentėjusiajam suprantama kalba informaciją apie jo galimybes ginti savo pažeistas teises ir gauti žalos atlyginimą, taip pat apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį (eigą).

87. Pagal BPK 56¹ straipsnį, nukentėjusįjį baudžiamojo proceso metu gali lydėti jo pasirinktas asmuo. Sprendžiant dėl nukentėjusįjį lydinčio asmens dalyvavimo, vertinamos nusikalstamos veikos aplinkybės, taip pat ar parinktas asmuo netrukdyt sėkmingam bylos tyrimui.

88. Apklausiant nuo neapykantos nusikaltimo ir (ar) neapykantos kalbos nukentėjusį asmenį, rekomenduojama, kad esant galimybei jį apklaustų pareigūnas, su kuriuo nukentėjusysis jaustųsi saugiau (pavyzdžiui, tos pačios lyties, rasės, priklausantis tai pačiai bendruomenei ir pan.) Kai atliekamos kelios apklausos, siekiant sumažinti šio baudžiamojo proceso veiksmo traumuojantį poveikį, jas turėtų atlikti tas pats pareigūnas.³⁷

89. Per nukentėjusiojo apklausą privaloma vengti klausimų, kuriuos jis galėtų suprasti kaip kaltinančius dėl padarytos nusikalstamos veikos. Ypač vengtini klausimai, ar nukentėjusysis išprovokavo nusikalstamą veiką, kodėl jo arba jos apranga buvo tokia. Taip pat vengtina smerkti dėl nukentėjusiojo buvimo nusikalstamos veikos padarymo vietoje ar laiku, kai ji buvo padaryta, nukentėjusiojo elgesio, abejoti nukentėjusiojo parodymų teisingumu, kad gal nukentėjusysis ne taip suprato kaltininko elgesį ar pernelyg jautriai sureagavo. Taip pat vengtina klausti, ar nukentėjusysis nemano, kad kaltininkas tik juokavo arba taip pasielgė dėl to, kad buvo apsvaigęs nuo alkoholio ir

³⁷ Model Guidance on Individual Needs Assessments of Hate Crime Victims, OSCE/ODIHR, 2021.

(ar) narkotinių medžiagų, ar nukentėjusysis gali įrodyti kaltininko išankstines nuostatas. Atsižvelgiant į tai, kad neapykantos motyvui konstatuoti esminis yra ne faktinis ar tariamas nukentėjusiojo priklausymas tam tikrai grupei, apibūdinamai tam tikru saugomu bruožu, o kaltininko motyvas, apklausą atliekantis pareigūnas neturėtų apie tai klausti nukentėjusiojo, nebent pats nukentėjusysis nori pateikti šią informaciją.³⁸ Taip pat vengtina klausti translyčių asmenų, kokia yra jų „tikroji“ lytis, ar kreiptis į asmenį kitu įvardžiu ar vardu, nei prisistato jis pats, nepriklausomai nuo to, kas nurodyta asmens dokumentuose.

90. Nukentėjęs asmuo, patyręs dėl nusikalstamos veikos turtinės ar neturtinės žalos, turi teisę baudžiamajame procese pareikšti įtariamajam ar kaltinamajam arba už įtariamojo ar kaltinamojo veikas materialiai atsakingiems asmenims civilinį ieškinį. Teismas tokį civilinį ieškinį nagrinėja kartu su baudžiamąja byla. Kai civilinis ieškinys pareiškiamas ikiteisminio tyrimo metu, turi būti surinkti duomenys, patvirtinantys tokio civilinio ieškinio pagrindą ir dydį (BPK 109 straipsnis).

Prokuroras, palaikantis valstybinį kaltinimą, privalo pareikšti teisme civilinį ieškinį, jeigu šis nepareikštas, tais atvejais, kai nusikalstama veika padaryta žalos valstybei arba asmeniui, kuris dėl nepilnametystės, ligos, priklausomybės nuo kaltinamojo ar dėl kitų priežasčių negali ginti teisme teisėtą savo interesų (BPK 117 straipsnis).

91. Nutraukti neapykantos nusikaltimų ar neapykantos kalbos ikiteisminį tyrimą, kai nukentėjusysis ir įtariamasis susitaiko (BPK 212 straipsnio 5 punktas), galima tik tada, kai nukentėjusiajam suprantamai išaiškinama ikiteisminio tyrimo nutraukimo pagrindo esmė, sąlygos, pasekmės ir jis neprieštarauja tokiam ikiteisminio tyrimo užbaigimo būdai.

³⁸ *Model Guidance on Sensitive and Respectful Treatment of Hate Crime Victims in the Criminal Justice System*, OSCE/ODIHR, 2021.